

Tijdens de cholera werd letterlijk honger geleden. Veel mensen leefden van de ene dag in de andere. En de Oud Gereformeerde Gemeente had zo goed als het hele armenwijkje Karreveld op de nek zitten. Een slordige 60 huizen vol met grote en dubbele gezinnen. Ettelijke honderden mensen dus. Ds. Pieter van Dijke gebruikte zijn netwerk om geld in te zamelen. Dit is het derde artikel over de cholera.

Door Johan Vermeulen, Meteren

Kee van Maarten

Dominee Van Dijke schreef in een brief van 18 september 1866: 'De Heere heeft uit onverplichte goedheid mij en mijn huisgezin tot hertoe nog gespaard, alleen door Zijn genade. K. van M. is er ook aan overleden, en heeft een goede overstep gedaan uit dit jammerdal in de ruime hemelzalen, zij is dus gelukkig.' De bedoelde 'K. van M.' was Kee van Maarten den Braber, die stierf op 7 september, nog maar 54 jaar oud. Kee en Maarten hadden in 1843 de gemeente voluit gesteund tijdens de vervolgingen bij het verkrijgen van rijkserkenning. Ze waren de schrijfkunst niet machtig en ondertekenden daarom de rekesten met een kruisje. Kee heette voluit Cornelia Wagemaker en had nog zeven kinderen in leven; vijf andere waren jong gestorven. Ze had in februari van dat jaar 1866 haar 28-jarige dochter Jannetje moeten begraven. Maarten en Kee woonden in het kwetsbare Karreveld, halverwege een iets breder straatje, het vijfde huisje van de dijk, zo'n 50 stappen bij Johannes (Joannusje) Verwijs vandaan. Kee had enorm gezag. Ze moet de vrouw zijn geweest die dominee thuis ging halen als hij zich onwaardig voelde om Gods Woord te spreken. Als hij thuis nog op zijn knieën lag te smeken om hulp uit de hemel, terwijl de mensen in de kerk al aan het zingen waren. Ze wees hem dan op de trouw van zijn Zender en begeleidde hem naar de kerk. Een moeder in Israël dus. Een kleine Debóra, een Naómi misschien of een soort Priscilla. Dat was 'K. van M'.

Nog nooit zo veel ellende

De datum van een andere brief zou 16 juni zijn, maar dat is minstens 3 maanden te vroeg want de cholera begon pas begin september. Ds. Van Dijke schreef erover: 'Het is ellendig bij ons op het eiland gesteld. Nog nooit in mijn leven heb ik zo een ellende bijgewoond als nu bij ons is. Gods toorn is zichtbaar ontstoken over dit land en volk. Wij hebben al een week of drie à vier alle dag maar werk om de doden naar het graf te brengen, soms wel twee of drie op een dag.' Ook dit klopt weer, want op 9 september bezweken drie mensen, op 10 september 2 en op 12 september ook weer 2. En hij vervolgde: 'Een kind

Op de foto ds. Pieter van Dijke en het huisje op Voorstraat 40 waarin hij tientallen jaren woonde (De Kleine Winst, nu De Sjaap). Hij was in 1812 in Flupland geboren en betekende alles voor de gemeente. In 1860 bouwde hij een nieuwe school, maar tijdens de pokken in 1864 waren alle kerkelijke kassen leeg (zie de brief van Andries van Westenbrugge in artikel 3). De twee ouderlingen waren herenboeren, Bram van Dijke van Bouwlust en Jacobus van Nieuwenhuizen van Steene Poort, maar ook die konden niet iedereen op sleeptouw nemen. Ds. Van Dijke profiteerde daarom van zijn netwerk. Hij was niet alleen predikant van Sint-Philipsland, maar van zo'n 20 Ledeboeriaanse gemeenten tegelijk en kon dus overal terecht. Hij schreef over 'de vele gegoede mensen onder u ...' Het is niet duidelijk welke gemeente hij bedoelde, maar ik sluit Middelburg en het nabijgelegen Sint-Jan ten Heere met meer dan 1000 leden zeker niet uit. Hij had er in 1857 een poos gewoond en was er ook hertrouwd. Daar zaten bijvoorbeeld de rijke weldoener Jonkheer Willem Vershuijs, die in 1857 de kerk had laten bouwen, de welgestelde diaken en koopman Martinus Lantsheer en de nodige boeren en middenstanders. Zijn meeste andere gemeenten lagen in arbeidersdorpjes met arbeidersmensen met arbeiderscenten. En halfjes. Bruinisse telde zo'n 600 leden, Krabbendijke 500, Sint-Annaland 400, Scherpenisse 300 en dan nog een reeks gemeentjes van rond de 100 enz. Het kleine Zuidwolde werd geleid door de welgestelde boerenfamilie Steenberg. Maar alles is mogelijk. In 1871 was er weer voldoende geld in de pot, ongeveer 10.000 gulden, om een broodnodige grote kerk neer te zetten. De hervormde kerk stampte twee jaar later een enorme luxe pastorie de grond uit, een soort Versailles van Flupland, en dus was ook daar de krapte voorbij.

Gods is eraan overleden, die is met volle ruimte naar de hemel gegaan. Die is er dus het beste aan toe.' Hij bedoelde wellicht Kee van Maarten den Braber, zojuist genoemd.

Inzamelingsacties

Het gemeentebestuur vormde een commissie met diakenen uit beide kerken, de dorpsdokter en een lid van het gemeentebestuur om gelden in te zamelen. Maar dat schoot niet erg op. Ds. Van Dijke gebruikte daarom ook zijn netwerk elders in het land en schreef in de genoemde brief: 'Der armen ellende is groot onder ons, dat kunt gij wel begrijpen. De landlieden waren zonder arbeiders, dus die armen zijn nog veel meer verarmd. Mochten de vele gegoede mensen onder u wat kunnen afzonderen om onze arme geloofsgenoten wat te kunnen verkwikken, dat zou mij aangenaam zijn, en hen in hun toestand nog meer. Het is hoogst nodig. Mocht de Allerhoogste

vele harten onder u neigen. Laat allen bij u en in uw omgeving deze brief lezen, omdat ik geen gelegenheid heb aan ieder afzonderlijk te schrijven. Groet al de vrienden en vriendinnen. Mijn hartelijke groeten aan u allen in de Heere Jezus Christus. Uw dienaar, Pieter van Dijke.'

Tweede oorzaak

Hij eindigde de brief met een naschrift: 'PS Amos 5 vers 15, 16 en 17 wordt aan de inwoners van St. Philipsland letterlijk vervuld.' We lezen daar o.a.: 'Zo zegt de HEERE, de God der heirscharen, de Heere: Op alle straten zal rouwklage zijn en in alle wijken zullen zij zeggen: Och, och; en zullen den akkerman roepen tot treuren, en rouwklage zal zijn bij degenen, die verstand van kermen hebben. Ja, in alle wijngaarden zal rouwklage zijn; want Ik zal door het midden van u doorgaan, zegt de HEERE.' Het is duidelijk dat dominee beleed dat de

cholera de mensen niet toevallig overkwam, maar dat de ziekte een tweede oorzaak was, een middel in Gods hand om de bevolking tot inkeer te brengen. Dat blijkt herhaaldelijk uit zijn brieven, zoals hier: 'Ik zie onder ons nog niet veel goede uitwerkingen van Gods oordelen, en dus vrees ik, nog geen einde. De Heere heeft Zijn heilige voet van de oordelen op de breedte van ons land gezet, en wanneer zal het einde zijn?' Hij moest op plaatsen bidden waar hij zich anders niet zomaar zou wagen, en spreken over Gods Vaderlijke hand, terwijl ieder bij de minste aandoening vreesde voor zijn leven. Over Gods trouw en bewaring als de gebeden waren verhoord en een zieke wonderlijk was genezen. En als er weer een geldbedrag was bijgeschreven.

Met dank aan Fred van den Kieboom en Roy Hage van Gemeente Archief Tholen.